

УДК 821.161.2(438)Стефаник

Світлана ЯМБОРКО
Київський національний університет
імені Тараса ШевченкаТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА У РЕЦЕПЦІЇ
ПРЕДСТАВНИКІВ «МОЛОДОЇ ПОЛЬЩІ»

У статті розглянуто контакти Василя Стефаніка з представниками модерністського угруповання „Молода Польща”, його безпосередню участь у громадському й культурному житті Кракова. Твори Василя Стефаніка польською мовою – одна з живих і плідних ланок українсько-польського літературного взаємозбагачення.

Ключові слова: твори Василя Стефаніка, польський модернізм, „Молода Польща”.

There are examined the questions of Vasyl Stefanyk's contacts with representatives of modernistic group of „Young Poland”, and his participation in public and cultural life of Krakow in this article. Vasyl Stefanyk's works in polish languages – it is productive link of Ukrainian – Polish interconnection.

Key words: Vasyl Stefanyk's works, polish modernistic period, „Young Poland”.

W artykule opisano kontakty Wasyla Stefanyka z przedstawicielami grupy modernistów „Młoda Polska”, jego bezpośredni udział w życiu społecznym i kulturowym Krakowa. Utwory Wasyla Stefanyka w języku polskim to jedno z żywych i owocnych wcieleń ukraińsko-polskiego literackich kontaktów wzajemnych.

Słowa kluczowe: utwory Wasyla Stefanyka, modernizm polski, „Młoda Polska”.

Літературно-критична рецепція художньо-го доробку письменника є основним питанням проблеми „Стефанік і польська література”, адже польське письменство через переклади творів Василя Стефаніка прийняло його як великого майстра слова, примножило його популярність за межами України.

Перший період освоєння творчості Стефаніка польською літературою охоплює 1899-1917 роки, другий – міжвоєнне двадцятиліття, третій – повоєнні роки. Кожен із цих періодів має свої особливості, хоча, звичайно, всі вони певною мірою взаємопов'язані: творчими контактами новеліста з польськими прозаїками, окремими перекладами його творів, їх критичною оцінкою у польській періодиці. Безпосереднім поштовхом до зацікавлення творами молодого письменника був вихід його збірки новел „Синя книжечка” (1899). Її появу зразу ж привітали два польські журнали – „Życie” („Життя”) і молодіжний львівський „Promień” („Промінь”). Хронологічно першою з'явилася публікація в „Życie” („Життя”) – травень 1899 р., якому належить роль першовідкривача Стефаніка у польській літературі. Переклади і стаття у молодіжному місячнику „Promień” („Промінь”) побачили світ 1 липня. Новели „Виводили з села” і „Стратився” були надруковані разом зі статтею „Василь Стефанік” (підписана криптонімом. – Т.М.). Кому належать переклади – не

встановлено. Серед перекладів Вацлава Морачевського цих новел немає.

Відчувається загалом добре розуміння стилю письменника, художньої образності його слова. Відтворено характерні емоційно-образні художні деталі (призахідне сонце, осінній ліс), що створюють похмуре тло, на якому виразно вимальовується сумна картина провідів у рекрути („Виводили з села”); перекладач глибоко відчув страшно трагедію батька, в якого цісарська муштра забрала сина („Стратився”). За цими перекладами відчувається людина, що добре знала і творчість Стефаніка, і польську мову.

Журнал „Promień” („Промінь”) популяризував ім'я Стефаніка у колах польської молоді. Але публікація перекладів його новел на сторінках студентського часопису, який не мав ваги у літературних осередках, не могла звернути увагу на письменника ширших кіл польської громадськості. Надрукувавши два твори українського новеліста, журнал більше не виявляв зацікавлення до його спадщини. На першому етапі входження Василя Стефаніка в польську літературу особливо важливими були публікації його творів у журналах „Życie” („Життя”, 1899), „Chimera” („Химера”, 1901), „Tydzień” („Тиждень”, 1900-1901), а особливо вихід окремої збірки новел „Kłonowe liście” (1904). Твори письменника у цих виданнях друкувалися у перекладах Вацлава Морачевського, Владислава Оркана, Михайла Мочульського. Переклади

Вацлава Морачевського, вміщені в періодичних виданнях, паралельно готувалися до друку окремою книжкою. З невідомих причин збірка не побачила світу. Доля перекладів Морачевського склалася не зовсім щасливо: більшість з них вийшли у періодичних виданнях, деякі залишилися в рукописах („Мое слово”, „Суд” та ін.). Автографи чотирьох новел, що зберігаються у варшавській Національній бібліотеці, потрапили в поле зору дослідників лише недавно. Вони надійшли на зберігання до цієї бібліотеки 8 червня 1942 року з архіву письменника Зенона Пшесмицького. Незважаючи на те, що переклади Вацлава Морачевського не були надруковані окремою збіркою, а були відомі лише з журнальних публікацій, вони стали цінним здобутком у польському письменстві, викликали жваве зацікавлення у тогочасних літературних колах, сприяли популяризації творів Стефаника за межами України.

Першою Вацлав Морачевський переклав у червні 1898 р. „Синю книжечку”. Прочитавши її польською мовою, Василь Стефаник писав Вацлаву Морачевському: „Перевід «Синьої книжечки» мені так подобався, що сказати аж Вам не можу. Боже, коби его де можна надрукувати”! Чи в „Kurjer” не можна би? Сам виджу тепер, що воно файне є – така малесенька трагедія усіх хлопів на світі” [3, 406]. Схвально відгукуючись про переклад „Синьої книжечки”, Василь Стефаник у той же час досить стримано говорить про польські версії „Катрусі” й „Новини”, зауважуючи, що, очевидно, його новели не можна тлумачити будь-якою іншою мовою – „виходить зле” [2, 148]. Переклади Вацлава Морачевського привертають увагу творчим підходом до відтворення багатства мови Василя Стефаника, її діалектно-локальних ознак. Морачевський пішов оригінальним шляхом. Для передачі покутської говірки у мові Стефаникових персонажів він вдався до гуральського діалекту. Щоправда, це зроблено непослідовно і не завжди вдало. Проте творчий експеримент Вацлава Морачевського у цьому напрямі безперечно цікавий. Станіслав Пшибишевський також вважав, що покутську говірку в діалогах і монологіях новел Стефаника можна відтворювати куявським діалектом. У спогаді „Із землі зродженому творцеві” він писав: „А поміж мною і д-ром Морачевським стала просто умова, що він має перекласти на польську мову цілий том оповідань Стефаника, а я відтворю їх на куявську говірку. На жаль, не дійшло до того, бо я мусив покинути Краків” [2, 149]. Вацлав Мора-

чевський, як свідчать його переклади, сам ішов цим шляхом, використовуючи простонародні вислови, лексичні діалектизми, відповідно стилізуючи граматичні форми, тощо. Вацлав Морачевський, глибоко відчуючи красу і силу Стефаникового слова, її емоційну наснагу, доклав багато зусиль для відтворення художнього багатства його мови, її поетики.

Незважаючи на безперечні художні здобутки перекладача, його метод перекладання не в усьому можна визнати правильним. Йдеться про тенденцію полонізувати твори Василя Стефаника, затерти чимало специфічно українських рис. Так, Морачевський замінив усі українські імена на польські – у „Новині” замість Гриця Летючого виступає Куба Лятавець, замість Гандзюні і Доцьки – Гануся і Ягенка; у „Катрусі” – Куба (замість Николай); „Лесева фамілія” перетворилася в „Сім’ю Бартка” тощо. Перелицювання українських прізвищ певною мірою ще можна зрозуміти. До Морачевського і після нього різні письменники вдавалися до такого способу, перекладаючи з іншомовних літератур. Вацлав Морачевський в окремих випадках зайшов надто далеко у своїх перелицюваннях. Це особливо стосується новели „Майстер”. Вона має виразні локальні риси. Дія у творі відбувається на Прикарпатті. Крім покутян у творі змальовано гуцулів. У перекладі багато істотних українських реалій затерто, безпідставно замінено іншими, які не виконують тієї функції, що в оригіналі. Уже заміна костьолом церкви є недоречною, оскільки це не одне й те саме. Стефаник змалював образ народного майстра, талановитого сільського архітектора, який будує хати – легкі, як птахи, що здається, ледве землі доторкаються. Саме цьому майстрові громада запропонувала побудувати дерев’яну церкву. Морачевський церкву замінив костьолом, не зваживши на те, що сільський майстер-будівельник Іван не може будувати кам’яні костьоли.

Наступні переклади Вацлава Морачевського, що з’явилися 1900-1901 рр. у журналах „Krytyka” („Критика”), „Prawda” („Правда”), „Chimera” („Химера”), адекватні оригіналові за змістом, співзвучні з ним художніми засобами. На сторінках краківського місячника „Krytyka”, який редагував польський історик літератури Вільгельм Фельдман, Вацлав Морачевський опублікував новелу „Скін” (1900, №5). Варшавський журнал „Prawda” вмістив „Шкоду” і „Скін” (1900, № 44); місячник „Chimera” подав „Дорогу”, „Вістунів”. Морачевський, отже, познайомив польських читачів із творами, що

увійшли до збірок „Камінний хрест” і „Дорога”. Інші його переклади зроблено за збіркою „Моє слово”. Вони не були опубліковані, залишилися в рукописах („Суд”, „Моє слово”, що увійшли до збірки „Моє слово”).

Отже, Вацлав Морачевський перекладав Стефаника впродовж тривалого часу, звертаючись до чотирьох збірок його творів, маючи намір дати польським читачам якомога ширше уявлення про різні грані таланту письменника. Переклади і статті Вацлава Морачевського викликали широке зацікавлення творами Василя Стефаника у польському літературному середовищі, серед українських шанувальників його таланту. До письменника звернулися деякі газети з проханням дозволити перекласти його твори.

Переклад новели „Сама-саміська”, що датується 1899 роком, побачив світ у липневому номері краківського журналу „Krytyka” („Критика”) [5, 413-414]. Він підписаний криптонімом „J.S.”. Встановлено, що цим криптонімом підписував свої твори і переклади польський поет, критик і літературознавець Ян Стен (1871-1913), справжнє прізвище – Людвік Брунер. В історію польської літератури він увійшов двома збірками поезії і прози: „Poezje” („Поезії”, 1899), „Jeden miesiąc życia” („Один місяць життя”, 1900) та книжкою критичних нарисів про польських письменників періоду „Молодої Польщі” – „Dusze współczesne” („Сучасні душі”, 1902). Переклад новели „Сама-саміська” зроблено за збіркою „Синя книжечка”, отже, Я.Стен ознайомився з першою книжкою Стефаника, яка справила на нього глибоке враження. Свою пошану до українського новеліста він виявив перекладом названого твору, який вийшов друком у прогресивному польському журналі „Krytyka” за редакцією польського критика та історика літератури Вільгельма Фельдмана. Переклад Яна Стена засвідчує, що він добре відчув характер стилю Стефаника, пройнявся драматичним настроєм твору. Трагічну подію – кохання старої жінки-селянки, яку мучать передсмертні марення, перекладач відтворив з належним художнім смаком, не знизивши емоційної наснаги оригіналу. Звертання Яна Стена до творчості Стефаника було епізодичним, не переросло у тривале зацікавлення художнім словом українського письменника. Проте його переклад новели „Сама-саміська” повинен бути введений у польську літературу і належно оцінений як цікава і загалом вдала спроба інтерпретації названого твору письменником, ім'я

якого українські дослідники досі не називали серед популяризаторів Стефаника в Польщі.

Яскравою сторінкою в історії українсько-польських літературних взаємин стала творча співпраця Владислава Оркана з українськими літературами (зокрема зі Стефаником). Видатний польський письменник демократичного напрямку має великі заслуги як популяризатор кращих здобутків українського письменства – творів Івана Франка, Панаса Мирного, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Марка Черемшини та багатьох інших. Належне місце тут відведено і розкриттю літературних стосунків Владислава Оркана із Василем Стефаником, з'ясуванню ролі польського прозаїка у творчій біографії українського новеліста. Орканові належать переклади таких Стефаникових шедеврів, як „Камінний хрест”, „Кленові листки” і „Палій”. Добірка творів, з якими польський письменник прагнув познайомити співвітчизників, як бачимо, дуже вдала. Владислава Оркана приваблювали насамперед новели глибокого соціального звучання. „Камінний хрест” і „Кленові листки” з'явилися в додатку до газети „Kurjer Lwowski” – часописі „Tydzień”: перша новела 1900 року, друга – 1902 року. „Палій” вперше побачив світ в антології української прози „Młoda Ukraina” (1908), в якій, до речі, Стефаник представлений і новелою „Злодій”, яку перекладав В. Ярош, активний помічник Оркана у справі видання названої збірки.

Владислав Оркан зацікавився творчістю Стефаника у 1898–1899 рр., ще до виходу його збірки „Синя книжечка”. У поле його зору потрапили і публікації новел Стефаника, надруковані в „Літературно-науковому віснику” (1898), і в перших збірках письменника, з яких книжка „Камінний хрест” (1900) є в бібліотеці Оркана. На титульній сторінці книжки такий дарчий напис: „Коханому Владиславі Оркану – автор”. Польський белетрист уважно стежив за творчим розвитком Стефаника, у листах до приятелів висловлював свою думку щодо перекладів його творів польською мовою. Владислава Оркана турбувала проблема перекладу новел Василя Стефаника, якого він уважав одним із найвидатніших селянських новелістів у слов'янських літературах. Переклади Владислава Оркана заслуговують на спеціальне дослідження – в історії польської літератури це явище досить примітне. Вони привертають увагу глибиною відтворення змісту творів Василя Стефаника, їхніх художніх особливостей, завдяки чому і сьогодні зберігають своє зна-

чення. На жаль, ці переклади не ввійшли у збірки творів письменника, маловідомі сучасному польському читачеві. Крім названих новел, Оркан перекладав й інші твори Стефаника, зокрема „Синю книжечку”, яка зберігається в архіві письменника [2]. Переклади Оркана були перевидані в Харкові окремою книжкою під назвою „Klonowe liście”.

Усезростаючий інтерес до творчості Стефаника у польській, як й інших слов'янських літературах, підготував ґрунт для видання його новел польською мовою окремою збіркою. 1904 року в „Польській книгарні” у Львові в перекладі Михайла Мочульського побачила світ збірка „Klonowe liście”, яка є вагомою сторінкою в історії українсько-польських літературних взаємин початку ХХ століття. Історія видання цієї збірки досі не з'ясована, її історико-літературне значення належним чином не окреслено.

Перекладач новел Василя Стефаника Михайло Мочульський (1886-1940), критик, літературознавець і перекладач, був активним співробітником польської прогресивної преси початку ХХ століття, доклав багато зусиль для пропаганди українського художнього слова польською та німецькою мовами. Він високо оцінював творчість Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника. Твори останнього він перекладав з метою звернути увагу на здобутки української літератури у слов'янському світі. Михайло Мочульський цікавився творчістю Стефаника, прагнувши проникнути в суть його новаторства. Стефаник, у свою чергу, з пошаною ставився до літературної праці Мочульського, виявляв увагу до його перекладацької діяльності. Автор уважно стежив за підготовкою збірки до друку, листувався з Михайлом Мочульським з приводу перекладів, 14 грудня 1901 р. подякував йому за „гарні переклади в „Хімері”, дав згоду на окреме видання своїх творів, надіслав перекладачеві скупі біографічні відомості” [4, 458]. Книжка була надрукована в грудні 1903 р. На обкладинці видавець поставив 1904 р., під яким вона і ввійшла у польську літературу. Збірка з'явилася у видавництві Б.Полонецького у Львові, який перед тим видав три збірки творів Я.Каспровича, „Скапаний світ” Оркана, кілька збірок С.Пшибишевського. Серед надрукованих у цьому видавництві книжок збірка Стефаника виділялася глибоким реалізмом, великою життєвою правдою. До неї ввійшло 18 новел, серед них – „Синя книжечка”, „Камінний хрест”, „Кленові листки”, „Басараби”, „Злодій” та

інші твори, частина з яких уже була перекладена польською мовою Морачевським, Орканом та іншими літераторами. Польському читачеві Стефаник був репрезентований переважно новелами, що склали три перші його збірки. Лише для заспіву до книжки Михайло Мочульський взяв поезію в прозі „Моє слово”, переклавши її за першодруком у „Літературно-науковому віснику” (1901). Добір творів Мочульський погодив з автором. Самих же перекладів, за винятком тих, що друкувалися в журналі „Chimera”, Стефаник перед публікацією не читав і не авторизував. Варто зазначити, що збірка „Klonowe liście” протягом півсторіччя найповніше представляла Василя Стефаника в польській літературі. Переклади в газетах і журналах, звичайно, не могли відіграти тієї важливої ролі у справі популяризації творів письменника, яку відіграла окрема книжка. Вона ввела Стефаника в польську літературу початку ХХ століття, показавши різні грані його таланту. Збірка має художнє та історико-літературне значення. Її поява викликала широке зацікавлення творчістю Стефаника у Польщі, пожвавила польсько-українські літературні взаємини. Твори письменника, які переклав Михайло Мочульський, не раз передруковувалися у різних періодичних виданнях. Вихід книжки „Klonowe liście” привернув увагу польських прогресивних критиків, літераторів, які виступили у пресі зі статтями і відгуками на неї. Таким чином, художнє й історико-літературне значення збірки незаперечне. Михайло Мочульський загалом добре відтворив ідейну спрямованість творів письменника, основні художні особливості. Однак його переклади не були дальшим кроком в освоєнні польською мовою новелістики Василя Стефаника. За своїм художнім рівнем вони, на жаль, нижчі, ніж ті, що їх дав, наприклад, Владислав Оркан. Хоч Михайло Мочульський добре знав польську мову, але висока образність Стефаникового художнього слова йому не в усьому була під силу. Під пером Мочульського Стефаник чимало втрачає як художник слова. Це істотна вада його перекладів. У перекладі послаблено художню наснаженість мови новеліста, її лексичне багатство, певною мірою знівельовано народнопоетичну забарвленість діалогів і монологів Стефаникових героїв. Перекладач у непоодиноких випадках порушує стиль оригіналу, мимоволі збіднюючи художню тканину твору. Усе це негативно позначилося на загальному поетичному рівні перекладів, не дало змоги читачам польської книжки Василя

Стефаника глибоко відчути самотність його мистецького таланту. Необґрунтованим є перейменування імен деяких героїв Стефаника: Катруся – на Kasia, Іваниха – на Razia. Так само не було рації змінювати назву новел „Мое слово” – „Spowiedź”, „Діти” – „Dziadek”, „Стратився” – „Ojciec”. Назви творів у Стефаника переважно мають глибокий зміст. Так, уже в самому формулюванні „мое слово” відчуваємо стверджувальність, чітку визначеність, виразну декларативність. Перекладна назва „Сповідь” нагадує первісну назву новели („Confiteor”), від якої письменник відмовився. Це ж слід сказати і про нейтральну назву „Ojciec” („Батько”), якою Мочульський замінив стефаниківське „Стратився”. В оригіналі назва гармонує зі змістом твору, вже першим акордом вражаючи читача. Польською мовою заголовок новели звучить нейтрально, він позбавлений психологічної напруги, не викликає того враження, що у Стефаника.

Розглянуті переклади мають й інші вади, що більшою чи меншою мірою характерні для перекладів його творів іншими слов'янськими мовами. У цьому випадку важливо наголосити на ролі збірки „Klonowe liście” в популяризації новелістики Стефаника польською мовою, на її значенні у зміцненні українсько-польського літературного єднання. Адже збірка „Klonowe liście”, як свідчать документальні матеріали, що досі переважно не потрапляли в поле зору дослідників, відіграла важливе історико-літературне значення в процесі творчого спілкування двох братніх слов'янських літератур

початку ХХ століття. Збірка викликала широкий резонанс у польській критиці. Гаряче вітаючи появу книжки Стефаника, рецензенти водночас стримано, а то й критично оцінили самі переклади, висловили деякі конкретні зауваження з приводу очевидних прорахунків Михайла Мочульського. Найкатегоричніше висловився Ф.Гвіждж, який читав Стефаника в оригіналі і в перекладі польських літераторів, зокрема В.Оркана. Ф.Гвіждж пише: „Наскільки собі пригадую, 1902 р. „Tydzień”, змістив у перекладі Оркана „Кленові листки” – переклад був прекрасний. Причина цього та, що селянин Стефаника й Оркана – психологічні брати. Стефаника треба передавати саме говіркою Оркана, його словом. Тоді проникнемо у твори новеліста глибше і разом з ним сильніше будемо переживати”. Дотримуючись цього погляду, цікавого, але дискусійного, Ф. Гвіждж виявив невдоволення працею Мочульського, вважаючи, що він невміло „присвоїв” твори новеліста польській літературі. На думку критика, лише „Басараби” польською мовою не втрачають на своєму „осібному колориті і оригінальному підході” [2]. Марія Марковська (її рецензія підписана криптонімом „M-rka”) також вважала, що переклади Мочульського своєю недосконалістю завдають авторові великої кривди. Інші рецензенти з цього приводу висловилися прихильніше, наголошуючи на тому, що збірка „Klonowe liście” є все ж здобутком польської літератури, що переклади Мочульського, незважаючи на недоліки, заслуговують на позитивні оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вєрвєс Г.Д. Владислав Оркан і українська література. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1962. – 184 с.
2. Погребенник Ф.П. Василь Стефаник у слов'янських літературах. – К.: «Наукова думка», 1976. – 293 с.
3. Стефаник В. Твори. – Львів, 1943. – 179 с.

4. Стефаник В. Твори, ред. Ю.Гаморак. – Львів, 1954.
5. „Krytyka”. – 1899. – №7. – S.413
6. „Promien”. – 1899. – № 6. – S.156.
7. „Życie”. – 1899. – № 13. – S. 240.
8. „Życie”. – 1899. – №19 і 20. – S. 362.